

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

А. О. РУККАС

Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

для студентів спеціальності В9 «Історія та археологія»
освітньої програми «Східноєвропейські історичні студії»

КИЇВ – 2026

УДК 94(474)"19/20":321(075.8)

Руккас А.О.

Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.: навчально-методичний комплекс для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності «Історія та археологія» освітньої програми «Східноєвропейські історичні студії». – Київ, 2026. – 57 с.

Рекомендовано на засіданні кафедри історії Центральної та Східної Європи

Протокол № 7 від 22 квітня 2026 р.

Завідувачка кафедри історії Центральної та Східної Європи

_____, доц. Ірина
МАЛАЦАЙ

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Протокол № 9 від 18 травня 2026 р.

Голова науково-методичної комісії _____ доц. Наталія ТЕРЕС

Затверджено вченою радою історичного факультету Київського

національного університету імені Тараса Шевченка

Протокол № 10 від 22 травня 2026 р.

Головуючий на засіданні вченої ради _____ Тарас
ПШЕНИЧНИЙ

ЗМІСТ

Передмова. Мета та завдання навчальної дисципліни.....	4
Організація оцінювання.....	8
Програма навчальної дисципліни.....	11
Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій і семінарських занять	26
Плани семінарських занять.....	27
Методика самостійної роботи з навчальної дисципліни.....	30
Завдання для самостійної роботи.....	33
Орієнтовна тематика письмових робіт (рефератів, есе).....	36
Питання на іспит.....	37
Глосарій основних термінів та понять.....	39
Рекомендовані джерела та література.....	51
Зразок екзаменаційного білета.....	57

ПЕРЕДМОВА.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.» є складовою освітньої програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Запропонований навчально-методичний комплекс є спробою надати зведену характеристику інформації з актуальних проблем історії Литви, Латвії та Естонії. Структура змістових модулів побудована за проблемно-хронологічним принципом. У першому модулі розглядаються історичні процеси у першій половині ХХ ст. (починаючи від становлення національного відродження у балтійських народів і завершуючи анексією незалежних держав СРСР), другий модуль зосереджується на питаннях історії регіону у другій половині ХХ ст. (від першої радянської окупації і до відновлення незалежності). В межах даного курсу здобувачі освіти мають можливість ознайомитися з основними соціально-політичними подіями і державотворчими процесами в історії країн Балтії, специфікою їх взаємовідносин з сусідніми державами (Польщею, Німеччиною, Російською імперією/СРСР).

У межах курсу передбачається засвоєння знань про історичні передумови формування національних держав, ключові етапи проголошення незалежності у 1918 р., особливості політичного розвитку міжвоєнного періоду, а також вплив подій Другої світової війни на зміну політичного статусу Балтійських країн і встановлення радянського режиму. Особлива увага приділяється аналізу періоду радянської окупації, його політичним, соціальним і культурним наслідкам, а також дослідженню процесів відновлення незалежності наприкінці ХХ ст., зокрема ролі громадянського суспільства та масових мирних протестів, таких як «Балтійський шлях». Курс спрямований на розвиток аналітичних навичок студентів, зокрема здатності порівнювати моделі державотворення в країнах

Балтії, оцінювати вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, інтерпретувати історичні джерела та формулювати обґрунтовані висновки.

У процесі навчання здобувачі набувають практичних і дослідницьких умінь, зокрема роботи з історичними документами, підготовки аналітичних текстів і презентацій, застосування порівняльного підходу до вивчення історичних явищ. Водночас курс сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, пов'язаних із розумінням значення національної ідентичності, демократії, суверенітету та ролі громадянського суспільства у процесах державотворення. Окремий акцент робиться на розвитку комунікативних компетентностей, зокрема здатності аргументовано обговорювати історичні питання, коректно використовувати наукову термінологію та презентувати результати власних досліджень у різних формах.

Дисципліна «Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.» входить до обов'язкових компонентів освітньої програми «Східноєвропейські історичні студії» та логічно продовжує й доповнює такі курси, як «Нова історія народів Східної Європи», «Соціально-політична історія країн Східної Європи у ХХ ст.», «Новітня історія країн Південно-Східної та Центральної Європи», «Сучасна історія країн Південно-Східної та Центральної Європи», «Нова та новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Новітня історія України», «Культурні процеси в країнах Центральної та Східної Європи в нову та новітню добу», «Радянський фактор в історії Центрально-Східної Європи», «Соціально-політичні студії», «Науковий образ світу».

Навчальна дисципліна «Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.» викладається на 4 курсі (8 семестр) в обсязі 120 год. (4 кредити ECTS), в тому числі: лекційні заняття – 20 год., семінари – 20 год., самостійна робота – 80 год.

Метою навчального курсу «Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.» є формування у здобувачів освіти цілісного розуміння процесів становлення, втрати та відновлення державності в Литві, Латвії та Естонії у контексті європейської історії ХХ ст.

Завдання курсу – забезпечити засвоєння знань про передумови та етапи державотворення в Литві, Латвії та Естонії; розкрити особливості політичного розвитку Балтійських країн у міжвоєнний період; проаналізувати вплив Другої світової війни та радянської окупації на їхню державність; охарактеризувати процеси відновлення незалежності наприкінці XX століття, зокрема значення «Балтійського шляху»; сформувати навички аналізу історичних джерел і політичних процесів; розвинути вміння порівнювати державотворчі моделі різних країн; сприяти формуванню здатності до самостійних досліджень і аргументованих висновків; розвинути комунікативні навички та вміння презентувати результати наукової роботи. В рамках даного курсу пропонується забезпечити три рівня знання: морфологічний (факт), семантичний (зміст факту), прагматичний (оцінка історіографічна і власна студента).

Результати навчання за дисципліною

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1.	Знати основні тенденції, етапи й закономірності політичного розвитку країн Балтії XX – початку XXI ст.	лекція, семінарське заняття	Усне опитування	5
1.2.	Знати основні джерела та критично аналізувати спеціальну літературу по проблемі	семінарське заняття, самостійна робота	Усне опитування, індивідуальне завдання (реферат)	5
1.3.	Знати специфіку системи міжнародних відносин у вказаний період, розуміти місце і роль Балтійського регіону в ній	лекція, семінарське заняття	Усне опитування, контрольна робота з тем ЗМІ	10
1.4	Знати основні етапи та особливості процесу приєднання до Російської імперії / СРСР країн Балтії	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Усне опитування, індивідуальне завдання (реферат)	5

1.5	Знати суб'єктивні та об'єктивні чинники міжнародної політики в країнах Балтії	лекція, самостійна робота	Усне опитування, контрольна робота з тем ЗМ2	8
2.1.	Вміти описувати та роз'яснювати соціально-політичну специфіку регіону, що вивчається	лекція, семінарське заняття	Усне опитування, контрольна робота з тем ЗМ1	10
2.2	Вміти виокремити і пояснити змістовно важливі факти і чинники, що формували систему міжнародних відносин в Балтійському регіоні	лекція, семінарське заняття	Усне опитування, контрольна робота з тем ЗМ2	5
2.3	Вміти аналізувати зовнішню політику Польщі, Німеччини, Російської імперії / СРСР в історичному контексті, у взаємозв'язку з тенденціями економічного розвитку, фактами внутрішньої політики	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Іспит	20
2.4	Вміти виявляти історичні витoki актуальних проблем сучасних міжнародних відносин в Балтійському регіоні	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	Іспит	20
3.1	Уміти вести дискусію, в тому числі з використанням спеціальної термінології, що визначає своєрідність політичного, соціально-економічного і культурного розвитку Балтійського регіону	семінарське заняття	Усне опитування	4
4.1	Створити і обґрунтувати прогнози та сценарії їх вирішення, які можуть впливати на міждержавні та міжнаціональні відносини (в тому числі в Україні)	лекція, самостійна робота	індивідуальне завдання (есе)	8

Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код)	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	2.1	2.2.	2.3	2.4	3.1	4.1
Програмні результати навчання (назва)											
Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про	+				+		+		+		

певний історичний період або проблему.											
Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.			+			+		+	+		+
Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.		+			+			+			
Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.			+				+			+	+
Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.	+	+		+		+					
Визначати характерні зв'язки культурного надбання народів Центральної та Східної Європи зі світовою культурою				+						+	+

ОРГАНІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані під час семінарів (усні опитування); бали, отримані за виконання реферату, есе; бали, отримані під час модульного контролю (за виконання тестових завдань), а також бали, отримані під час складання підсумкового контролю (іспиту), а саме: за виконання запропонованих завдань.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У Змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1–4, у Змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 5–8.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: семестрове оцінювання (контрольні роботи, усне опитування, реферат, есе) і підсумкове оцінювання (іспит).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, семестрове оцінювання – максимум 60 балів; підсумкове оцінювання (іспит) – максимум 40 балів).

<u>Змістовий модуль 1</u> Історія країн Балтії у першій половині XX ст.			<u>Змістовий модуль 2</u> Історія країн Балтії у другій половині XX ст.			Підсумковий контроль / іспит
27 залікових балів (максимум)			33 залікових бали (максимум)			40 балів (макс.)
Самостійна робота (виконання індивідуального завдання)	Семінарські заняття	Модульний контроль	Самостійна робота (виконання індивідуального завдання)	Семінарські заняття	Модульний контроль	
7 (макс.)	15 (макс.)	5 (макс.)	8 (макс.)	15 (макс.)	10 (макс.)	

Упродовж семестру оцінюється робота студента **під час кожного семінару** (доповідь, доповнення, участь у дискусії). Під час семінару студент має можливість отримати від 1 до 3 балів. *Критеріями оцінювання відповіді студента під час семінару є:*

- повнота розкриття питання, логіка викладення 1 бал;
- використання основної і додаткової літератури 1 бал;
- аналітичні міркування, вміння робити висновки 1 бал.

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи** у формі тестування, зокрема Контрольна робота ЗМ1 (остання декада березня) і Контрольна робота ЗМ2 (остання декада травня). Завдання з тестування містить 20 запитання, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 0,5 бали. Максимальна кількість балів,

яку студент може набрати за МК – 10.

Участь студента в контрольних заходах **обов'язкова**. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується. У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (п. 7) від 31 серпня 2018 р.

Підсумкове оцінювання знань студентів здійснюється у формі іспиту. Екзаменаційний білет містить два загальні теоретичні питання, відповідь на кожне з яких оцінюється в **20 балів**. *Критеріями оцінювання відповіді є:*

- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми 19–20
- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені 16–18
грунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при
викладі фактичного матеріалу
- Відповідь відображає знання фактичного матеріалу з питання 13–15
- Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але 10–12
допущені окремі помилки
- Відповідь фрагментарна, відображені лише деякі аспекти 7–9
проблеми
- Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі 4–6
фактичного матеріалу
- Відповідь має значні помилки 1–3

Умовою допуску до екзамену є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 20 балів (критично-розрахунковий мінімум). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт та

виконання індивідуальних завдань, передбачених програмою навчальної дисципліни. Рекомендований мінімум для допуску до екзамену – **36 балів**.

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	17	19	24	60
Максимум	27	33	40	100

Шкала відповідності оцінок (іспит):

Відмінно / Excellent	90–100
Добре / Good	75–89
Задовільно / Satisfactory	60–74
Незадовільно / Fail	0–59

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ІСТОРІЯ КРАЇН БАЛТІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Тема 1. Вступ.

Литва, Латвія, Естонія у складі Російської імперії

(кінець ХІХ – початок ХХ ст.) (2 год.)

Предмет, мета, завдання, хронологічні та географічні межі курсу. Актуальність та ступінь наукової розробки проблеми. Аналіз джерел та літератури. Історіографія проблеми. Основні тенденції історіографічного процесу в дослідженні державотворчих процесів в країнах Балтії. Методологія курсу. Термінологічно-понятійний апарат. Структура навчального курсу та його зв'язок з іншими дисциплінами. Тематичний план лекцій і

семінарських занять. Методичні поради щодо питань, винесених на самостійне опрацювання.

Загальна характеристика балтійських губерній у складі Російської імперії. Інкорпорація литовських, латвійських та естонських земель до складу Російської імперії. Відмінності у становищі трьох народів: вплив балтійсько-німецького дворянства на латишів та естонців; польсько-католицька традиція як чинник литовської ідентичності. Автономний статус балтійських губерній: станове самоврядування, особливе місцеве право, німецька мова в управлінні.

Русифікаційна політика Російської імперії. «Литовська заборона» 1864 р. як реакція на польське повстання: заборона литовської преси латинським алфавітом та її наслідки. Рух книгоношів (*knygnešiai*) як форма національного опору. Масштабна адміністративна русифікація 1880–1890-х рр. за Олександра III: ліквідація місцевого самоврядування, запровадження російської мови в судочинстві, школі, церкві. Обмежена ефективність русифікації в умовах розвиненої мережі культурних товариств.

Соціально-економічний розвиток та його вплив на національний рух. Прискорена індустріалізація кінця XIX ст. Рига як один із найбільших промислових центрів імперії. Формування латиського та естонського робітничого класу з власною національною ідентичністю. Аграрне питання: безземельне селянство та балтійсько-німецькі барони. Злиття соціального й національного невдоволення. Специфіка Литви: роль католицької церкви та переважно інтелігентсько-селянський характер руху.

Національне відродження балтійських народів. Естонське відродження: публікація епосу «Калевіпоег» (Крейцвальд, 1857–1861); перше Всеестонське пісенне свято у Тарту (1869). Й.Яннсен, Л.Койдула, Я.Тоніссон. Латиське відродження: рух «Молодих латишів»; К.Валдемарс; збірник «*Latvju Dainas*» (К.Баронс, 1894–1915); епос «Лачплесіс» (А.Пумпурс, 1888). Я.Райніс. Литовське відродження: журнал «*Aušra*» (Й.Басанавічюс, 1883); журнал

«Varpas» (В.Кудірка, 1889). Скасування «литовської заборони» (1904). Великий Вільнюський сейм (1905).

Революція 1905–1907 рр. як переломний момент для національних рухів. Перехід від культурно-просвітницької до суспільно-політичної діяльності. Масові страйки й аграрні виступи в Латвії. Вимоги автономії в Естонії та Литві.

Порівняльний аналіз балтійських національних рухів. Спільні риси: культурний початок (фольклор, кодифікація мови, народні епоси), провідна роль провінційної інтелігенції, 1905 р. як спільний переломний момент. Відмінності: протистояння з балтійсько-німецьким дворянством у латишів та естонців; «польське питання» і роль католицизму в литовському русі. Соціальний радикалізм латиського руху та ліберально-демократична орієнтація естонського й литовського. Типологічне місце балтійських рухів у загальноєвропейському контексті «весни народів» та національних відроджень ХІХ ст.

Тема 2. Литва, Латвія і Естонія в роки Першої світової війни (2 год.)

Балтійський регіон напередодні війни. Становище Литви, Латвії та Естонії у складі Російської імперії напередодні Першої світової війни. Стратегічне значення регіону: балтійське узбережжя, порти Лібава, Ревель і Рига як вихід до Балтійського моря. Наявність чисельної національно свідомої інтелігенції, розвиненої преси й культурних організацій. Роль політичної еміграції, сформованої після революції 1905–1907 рр., у виробленні державницьких проектів. Початок війни і Великий відступ 1915 р. Мобілізація литовців, латишів та естонців до лав російської армії. Перші бойові зіткнення на литовській землі восени 1914 р. Літо 1915 р. як переломний момент: австро-німецький наступ, окупація Курляндії і Литви, падіння Ковно і Вільна. Масова евакуація цивільного населення та промисловості як гуманітарна катастрофа: від 700 тисяч до понад мільйона переміщених осіб. Демонтаж і вивезення ризької промисловості на схід. Тактика «спаленої землі» відступаючих російських військ. Катастрофічні демографічні наслідки для Литви.

Німецька окупація, створення німецької військово-адміністративної системи «Обер Ост» під командуванням Гінденбурга і Людендорфа. Жорстка регламентація життя: система перепусток, трудові повинності, реквізиції продовольства, лісу й худоби, примусова праця на будівництві укріплень. Інструментальна національна політика окупантів: заохочення рідномовної освіти й преси як засіб послаблення Росії без надання реальної автономії. Тяжке становище єврейського населення. Хронічне недоїдання і постійний страх як повсякденна реальність окупованих земель.

Латиські стрілецькі батальйони. Формування добровольчих латиських стрілецьких батальйонів восени 1915 р. як відповідь на окупацію Курляндії. «Різдвяні бої» (грудень 1916 – січень 1917): криваві атаки через замерзлі болота, символ героїзму й марного жертвоприношення. Швидка радикалізація стрільців після Лютневої революції 1917 р. Перехід більшості полків на більшовицькі позиції восени 1917 р. Парадокс долі латиських стрільців: від борців за визволення Латвії до збройної опори більшовицького режиму. Я.Райніс.

Литва в умовах окупації. Роль католицької церкви як осередку громадського і культурного життя. Вільнюська конференція вересня 1917 р. і формування Литовської Таріби на чолі з А.Сметоною. Акт проголошення незалежності Литви 16 лютого 1918 р.: зміст, значення і суперечності. Невизнання Акту Німеччиною у бажаній литовцями формі. Проголошена незалежність як програма майбутньої збройної боротьби.

Естонія в роки війни. Збереження Естонії як тилової зони аж до лютого 1918 р. Роль Таллінна як військово-морського і логістичного центру. Соціальна радикалізація робітничого середовища. Указ Тимчасового уряду квітня 1917 р. про об'єднання естонських земель в автономну одиницю. Губернський комісар Я.Поска. Формування Естляндської крайової ради Маапйева (липень 1917 р.) як де-факто естонського парламенту. Конфлікт Маапйева з більшовицькими Радами після жовтня 1917 р.

Біженська криза. Масовий рух литовських і латиських біженців як один із найбільших людських потоків на Східному фронті. Концентрація біженських

громад у Петрограді, Москві та інших містах Росії. Виникнення національних комітетів допомоги як зародків самоврядних інституцій. Вплив досвіду вимушеного переселення на національну свідомість: посилення рішучості й готовності до боротьби. Труднощі повернення біженців у роки громадянських і визвольних воєн 1918–1920 рр.

Брестський мир і нова геополітична реальність. Брестський мирний договір 3 березня 1918 р.: відмова Радянської Росії від претензій на Литву, Латвію, Естонію і Фінляндію. Суперечливість німецьких планів щодо балтійських земель: між анексією і васальною незалежністю. Брестський мир як «вікно можливостей» для литовської Таріби. Поразка Німеччини у листопаді 1918 р. як радикальна зміна ситуації: ліквідація перспективи німецького патронату і відкриття шляху до реальної незалежності. Загроза з боку більшовицьких військ, що рушили слідом за відступаючими німецькими частинами. Початок боротьби за незалежність.

Тема 3. Проголошення незалежності і національно-визвольна боротьба

Литви, Латвії, Естонії 1918–1920 рр. (2 год.)

Балтійські землі під німецькою окупацією 1918 р. Брестський мирний договір 3 березня 1918 р. як правова основа поширення німецького контролю на весь балтійський регіон. Амбітні плани німецької окупаційної адміністрації: анексія або створення держав-сателітів під управлінням балтійсько-німецького дворянства. Литовське королівство (квітень 1918 р.) як маріонетковий проект: запрошення принца Вільгельма фон Ураха на трон під іменем «Міндовга II», розкол у Тарібі, декларативний характер утворення. Балтійське герцогство (квітень 1918 р.): ініціатива балтійських баронів, відсутність народного представництва латишів та естонців. Листопадова революція 1918 р. у Німеччині, кінець обох маріонеткових проектів і відкриття шляху для національних рухів.

Проголошення незалежності (1918 р.). Естонія: Маніфест 24 лютого 1918 р. у Ревелі та проголошення незалежної демократичної республіки у вузькому

вікні між двома окупаціями. К.Пятс. Значення Маніфесту як правової основи відновленої державності. Литва: Акт відновлення незалежності 16 лютого 1918 р. під головуванням Й.Басанавічюса у Вільнюсі; відхилення Акту окупаційною владою; формування першого уряду А.Вольдемарасом 11 листопада 1918 р. 16 лютого як головне державне свято Литви. Латвія: Народна рада 17–18 листопада 1918 р. у Ризі; проголошення Латвійської Республіки; К.Улманіс – перший голова уряду. Одночасність державного будівництва та збройної оборони як головна особливість латвійського шляху до незалежності.

Боротьба з більшовицькою агресією (1918–1919 рр.). Стрімкий наступ Червоної армії наприкінці 1918 р. і мета більшовиків: встановлення радянської влади й створення «мосту» між Росією та революційною Німеччиною. Маріонеткові радянські республіки: Естляндська трудова комуна, Литовська та Латвійська Радянські республіки (П.Стучка). Терор і продрозверстка як чинники відштовхування місцевого населення від більшовиків. Визвольна війна Естонії (Vabadussõda): роль британської військово-морської ескадри, фінських добровольців і масової мобілізації; контрнаступ січня 1919 р. і повне звільнення території до кінця лютого 1919 р. Латвія: критичне становище уряду Улманіса на лієпайському плацдармі; звільнення Риги 22 травня 1919 р.; спільні латвійсько-польські операції у Латгалії. Литва: контрнаступ грудня 1918 р. — березня 1919 р.; ліквідація більшовицької загрози до серпня 1919 р.

Боротьба з німецькими та білогвардійськими формуваннями (1919 р.). Генерал фон дер Гольц і німецькі добровольчі корпуси: офіційна мета — боротьба з більшовиками, реальна — встановлення пронімецьких урядів. Переворот у Лієпаї квітня 1919 р. і маріонетковий уряд А.Нієдри. Уряд Улманіса на борту корабля «Саратов» під захистом британського флоту. Битва під Цесісом (червень 1919 р.): перемога естонсько-латиських сил над Балтійським ландесвером як поворотний момент. Авантюра Авалова-Бермондта восени 1919 р.: наступ «Західної добровольчої армії» на Ригу, відсіч за підтримки союзного флоту, остаточне вигнання до середини листопада 1919 р. Проблема Північно-Західної армії Юденича в Естонії: відмова Юденича визнати

естонську незалежність, провал наступу на Петроград, роззброєння армії на естонській території.

Литовсько-польський конфлікт і «Серединна Литва». Вільнюс як символ литовської національної ідентичності та водночас переважно польськомовне місто. Захоплення Вільнюса польськими частинами Пілсудського у квітні 1919 р. Акція генерала Желіговського 9 жовтня 1920 р.: окупація Вільнюса і утворення маріонеткової «Серединної Литви». Сфабрикований плебісцит і приєднання краю до Польщі у березні 1922 р. Каунас як тимчасова столиця Литви у міжвоєнний період. Розрив дипломатичних відносин між Литвою і Польщею (1920–1938 рр.). Повернення Вільнюса Литві Радянським Союзом у жовтні 1939 р.

Мирні договори і міжнародне визнання (1920 р.). Тартуський мирний договір 2 лютого 1920 р. між Естонією і Радянською Росією: перше офіційне визнання більшовиками незалежної держави; «вікно в Європу» для РСФРР. Литовсько-радянський договір 12 липня 1920 р.: визнання Росією суверенітету Литви і її прав на Вільнюс. Латвійсько-радянський Ризький договір 11 серпня 1920 р.: визнання незалежності, компенсація та повернення культурних цінностей. Де-юре визнання Антантою 26 січня 1921 р. Прийняття балтійських держав до Ліги Націй 22 вересня 1921 р. як остаточне міжнародно-правове закріплення суверенітету.

Підсумки та значення визвольної боротьби. Чинники успіху: масова народна мобілізація, британська дипломатична і військова підтримка, внутрішня слабкість Радянської Росії, взаємодопомога між балтійськими державами. Визвольна війна як конститутивний міф і джерело національної гордості естонців, латишів і литовців. Типологічне місце балтійського досвіду в загальноєвропейському контексті розпаду імперій і формування нових національних держав після Першої світової війни.

Тема 4. Незалежні Литва, Латвія та Естонія у міжвоєнний період 1920–1940 рр. (3 год.)

Історичні умови становлення незалежності Литви, Латвії та Естонії після Першої світової війни та підписання мирних договорів 1920 р. Становлення державних інститутів і конституційного ладу. Прийняття демократичних конституцій: Естонія (1920), Латвія (1922), Литва (1920, 1922). Особливості парламентських систем (Riigikogu, Saeima), слабкість виконавчої влади, політична фрагментація та нестабільність урядів. Проблема Вільнюса у литовсько-польських відносинах (1920–1939) як чинник зовнішньої політики Литви.

Аграрні реформи та соціально-економічні трансформації. Ліквідація великого землеволодіння (балтійсько-німецького та польського), перерозподіл земель, формування прошарку дрібних фермерів. Особливості реформ у Латвії та Естонії (радикальний характер) і Литві (поміркований). Соціальні та економічні наслідки реформ, розвиток кооперації та аграрного експорту.

Економічний розвиток і фінансова стабілізація. Переорієнтація економіки на західні ринки (Велика Британія, Німеччина, Скандинавія). Впровадження національних валют: естонська крона, латвійський лат, литовський літ. Діяльність центральних банків. Вплив світової економічної кризи 1929–1933 рр., зростання соціальної напруженості та радикалізації суспільства.

Авторитарні перевороти та політичні режими. Переворот у Литві (1926) і встановлення режиму Антанаса Сметони, діяльність Аугустінаса Вольдемараса. Переворот у Латвії (1934) під керівництвом Карліса Улманіса, встановлення персоналістського правління. Події в Естонії (1934) та встановлення режиму Костянтина Пятса. Характерні риси «м'якого авторитаризму», обмеження політичних прав і свобод.

Зовнішня політика та міжнародне становище. Геополітичне положення між СРСР і Німеччиною. Участь у Лізі Націй. Створення Балтійської Антанти (1934) як спроба регіональної співпраці. Проблеми взаємин із Польщею, Німеччиною та СРСР. Втрата Клайпедського (Мемельського) регіону Литвою у 1939 р.

Культура, освіта та формування національної ідентичності. Розвиток національних освітніх систем, діяльність університетів (Тарту, Рига, Каунас). Зростання рівня грамотності. Розвиток літератури, мистецтва, національних культурних традицій. Підтримка національних меншин та їх культурної автономії.

Загострення міжнародної ситуації наприкінці 1930-х рр. Події: аншлюс Австрії (1938), Мюнхенська угода (1938), окупація Чехословаччини (1939). Підписання пакту Молотова–Ріббентропа (1939) і включення Балтії до сфери впливу СРСР. Пакти про взаємодопомогу (1939) та радянська анексія 1940 р.

Історичне значення міжвоєнного періоду. Формування основ державності, соціально-економічні перетворення, розвиток національної культури. Обмеженість авторитарних режимів у забезпеченні безпеки. Збереження національної ідентичності як чинник відновлення незалежності у 1990–1991 рр.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ІСТОРІЯ КРАЇН БАЛТІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Тема 5. Країни Балтії під окупацією СРСР 1940-1941 рр. (2 год.)

Геополітичні передумови втрати незалежності Естонії, Латвії та Литви напередодні Другої світової війни. Підписання Пакту Молотова–Ріббентропа (23 серпня 1939 р.) та його таємні протоколи як визначальний чинник включення Балтії до сфери впливу СРСР. Перерозподіл сфер впливу між СРСР і Німеччиною (вересень 1939 р.).

Ультиматуми СРСР та військова окупація (червень 1940 р.). Ультиматум Литві (14 червня 1940 р.), позиція уряду та еміграція Антанаса Сметони. Ультиматуми Латвії та Естонії (16 червня 1940 р.), введення радянських військ, встановлення контролю над державами. Формування маріонеткових урядів і «народних сеймів» (липень 1940 р.). Проведення псевдовиборів (14–15 липня 1940 р.) за участю єдиного списку «Блоку трудового народу». Фальсифікація результатів та проголошення входження до складу СРСР. Офіційна анексія

Балтії (серпень 1940 р.). Рішення Верховної Ради СРСР (3–6 серпня 1940 р.) про включення Литви, Латвії та Естонії до складу Союзу. Політика невизнання анексії західними державами (США, Велика Британія), діяльність дипломатичних представництв у вигнанні.

Радянізація політичної системи (1940–1941 рр.). Ліквідація багатопартійності, встановлення однопартійної системи. Діяльність Комуністичних партій під контролем Москви. Репресії проти політичної еліти. Реорганізація армій та їх включення до Червоної армії. Економічні перетворення. Націоналізація банків, промисловості та торгівлі. Початок колективізації. Запровадження радянського рубля та знецінення заощаджень населення. Перебудова економіки за радянською моделлю. Культурна та освітня політика. Ідеологізація освіти на основі марксизму-ленінізму. Заборона релігійного навчання, конфіскація церковного майна. «Чистки» бібліотек і контроль над культурною сферою. Поширення радянської пропаганди через освіту, пресу, театр і кіно. Масові репресії та депортації. Діяльність НКВС. Арешти політичних діячів, офіцерів, інтелігенції, селян. Депортації 13–14 червня 1941 р.: масове виселення населення до Сибіру та Центральної Азії. Доля Костянтина Пятса як приклад репресій проти політичної еліти.

Форми спротиву окупації. Виникнення партизанського руху «лісових братів». Діяльність підпільних організацій, поширення антирадянських матеріалів, саботаж та інші форми пасивного опору.

Історичне значення радянської окупації. Знищення державності, радикальні соціально-економічні трансформації та масові репресії. Формування традиції опору та збереження національної ідентичності як основи для майбутнього відновлення незалежності.

Тема 6. Країни Балтії в роки Другої світової війни (4 год.)

Німецька окупація (1941–1944/1945 рр.). Початок операції «Барбаросса» (22 червня 1941 р.) та стрімке захоплення Балтії. Відступ радянських військ, масові розстріли в'язнів НКВС. Червнєве повстання в Литві (23–28 червня 1941

р.), спроба створення незалежного уряду та його ліквідація німцями. Включення територій до рейхскомісаріату «Остланд» під керівництвом Генріха Лозе. Політика економічної експлуатації: використання ресурсів, примусова праця, мобілізація населення. Обмежене місцеве самоврядування під контролем окупантів.

Голокост у країнах Балтії. Масове знищення єврейського населення (1941–1942 рр.) як один із найжорстокіших епізодів геноциду в Європі. Діяльність айнзацгруп (особливо групи «А»). Основні місця масових розстрілів: Понарі (Панеряй), Румбула, Бікернієкський ліс, Дев'ятий форт у Каунасі. Ліквідація гетто (Вільнюс, Рига, Каунас). Повстання у Вільнюському гетто (1943 р.) під керівництвом Іцхака Вітенберга. Діяльність єврейського підпілля (FPO) на чолі з Абба Ковнер. Проблема участі місцевих колаборантів та моральна оцінка їх дій.

Балтійці у збройних формуваннях. Мобілізація до німецьких військ (Ваффен-СС): створення латвійських і естонських легіонів (1943 р.), мотивація боротьби проти більшовизму. Обмежена участь литовців. Формування національних підрозділів у складі Червоної армії (стрілецькі корпуси). Участь балтійців по обидва боки фронту як трагедія розколу суспільства.

Рух опору та партизанська боротьба. Антинімецьке підпілля різних напрямів: національні організації, радянські партизани, єврейські загони. Форми боротьби: саботаж, диверсії, інформаційна діяльність. Складність співпраці з радянськими партизанами через недовіру населення. Підготовка до майбутньої боротьби проти СРСР (створення схронів, мереж підпілля).

Друга радянська окупація (1944–1945 рр.). Наступ Червоної армії, визволення/повторна окупація Балтії. Бої за Литву (1944 р.), Естонію (вересень–листопад 1944 р.), Курляндський плацдарм у Латвії (до травня 1945 р.). Масова втеча населення на Захід (100–200 тис. осіб). Відновлення радянської системи, нові репресії, депортації (зокрема операція «Прибій» 1949 р.).

Демографічні втрати та наслідки війни. Втрата значної частини населення (Латвія – до 35%, Естонія – до 25%, Литва – значні абсолютні втрати). Знищення єврейських громад, втрати інтелігенції та еліти. Масова еміграція та депортації. Зміни етнічної структури населення.

Балтійські держави у міжнародному контексті. Політика невизнання анексії (доктрина Стімсона). Діяльність дипломатичних представництв у вигнанні (Лондон, Вашингтон). Роль діаспори у збереженні ідеї незалежності. Збереження фінансових активів за кордоном.

Пам'ять про Другу світову війну. Формування концепції «подвійної окупації» (радянської та нацистської). Суперечності в оцінці ролі Ваффен-СС, Голокосту, радянських репресій. Вплив історичної пам'яті на сучасну політику та ідентичність. Значення «Балтійського шляху» як символу історичної пам'яті та боротьби за незалежність. Досвід Балтії як приклад виживання малих народів між двома тоталітарними режимами. Роль спротиву, культурної пам'яті та міжнародної підтримки. Вплив цих подій на подальший вибір європейського розвитку (інтеграція до НАТО та ЄС).

Тема 7. Країни Балтії під окупацією СРСР 1944-1990 рр. (2 год.)

Загальна характеристика другої радянської окупації (1944–1991 рр.). Включення Естонії, Латвії та Литви до складу СРСР як союзних республік. Політика невизнання анексії з боку США, Великої Британії та інших держав. Основні етапи розвитку: пізньосталінський період (1944–1953), «відлига» (1953–1964), «застій» (1964–1982), перехідний період (1982–1985), перебудова (1985–1990).

Відновлення радянської влади та пізньосталінські репресії (1944–1953 рр.). Відновлення діяльності Комуністичних партій під контролем Москви. Роль НКВС, МДБ у встановленні тотального контролю. Масові арешти, переслідування «колаборантів», «куркулів», представників інтелігенції. Депортації населення як інструмент знищення соціальної бази спротиву. Операція «Прибій» (25–26 березня 1949 р.) – депортація близько 90–95 тис.

осіб. Завершення колективізації до початку 1950-х рр. Збройний опір «лісових братів». Масштаби партизанської боротьби (до 30–50 тис. осіб у 1945–1947 рр.). Форми боротьби: диверсії, напади на радянські установи, підтримка населення. Причини занепаду руху: депортації, діяльність агентури МДБ, відсутність зовнішньої підтримки. Йонас Жемайтис-Вітаутас та Аугуст Саббе як символи тривалого опору. Економічні трансформації та колективізація. Ліквідація приватної власності, створення колгоспів і радгоспів. Руйнування фермерської моделі господарства. Зниження продуктивності, криза аграрного сектору. Індустріалізація як складова інтеграції до радянської економіки.

«Відлига» та часткова лібералізація (1953–1964 рр.). Політика десталінізації, повернення депортованих із Сибіру та Центральної Азії. Посилення ролі місцевих кадрів у керівництві. Відродження культури, розвиток літератури, театру, освіти. Обмеження: боротьба з «буржуазним націоналізмом».

Період «застою» (1964–1985 рр.). Політика Леоніда Брежнєва. Стабілізація радянської системи, посилення ідеологічного контролю систематичне переслідування інакодумців через КДБ. Демографічні та культурні зміни. Масове переселення населення з інших регіонів СРСР до Латвії та Естонії. Зменшення частки корінного населення (латиші – до 52%, естонці – до 61%). Посилення русифікації: домінування російської мови в освіті, адміністрації та науці. Обмеження розвитку національних культур. Дисидентський рух і культурний спротив. Діяльність підпільних організацій та самвидаву. Видання «Хроніка Католицької Церкви в Литві» (з 1972 р.). Гунарс Астра, Март Нікліс, Вікторас Пяткус. Роль релігії (особливо Католицької Церкви в Литві) у збереженні ідентичності. Культурний опір. Значення пісенних фестивалів як форми легального прояву національної єдності. Роль мови, традицій, освіти. Діяльність балтійської діаспори у США, Канаді, Швеції. Політика невизнання анексії, збереження дипломатичних представництв і золотовалютних резервів.

Перебудова та національне відродження (1985–1990 рр.). Виникнення масових рухів: «Саюдіс» у Литві, Народні фронти Латвії та Естонії. Екологічні протести (1986–1987), публічні акції пам'яті (23 серпня 1987 р.). «Співаюча революція». Масові мирні протести, роль культури і пісенної традиції. Проведення «Балтійського шляху» (23 серпня 1989 р.) – живий ланцюг довжиною понад 600 км як символ єдності народів Балтії. Відновлення незалежності (1990–1991 рр.). Проголошення незалежності Литви (11 березня 1990 р.), Естонії (30 березня 1990 р.), Латвії (4 травня 1990 р.). Економічна блокада СРСР. Силкові події у Вільнюсі (13 січня 1991 р.) та Ризі (20 січня 1991 р.). Провал Серпневого путчу як переломний момент. Визнання незалежності СРСР (6 вересня 1991 р.), вступ до ООН (17 вересня 1991 р.). Наслідки радянської окупації. Демографічні зміни, індустріалізація, економічна залежність від СРСР. Перехід до ринкової економіки після 1991 р. Збереження національної культури та мов попри політику русифікації. Балтійський досвід як приклад тривалого спротиву тоталітаризму. Роль культурної пам'яті, ненасильницьких протестів і міжнародної підтримки у відновленні державності. Значення «Співаючої революції» як моделі мирного здобуття незалежності.

Тема 8. Відновлення незалежності Литвою, Латвією, Естонією.

Країни Балтії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (2 год.)

Державне будівництво та формування політичних інститутів. Прийняття конституцій: Естонія (1992), Литва (1992), відновлення дії конституції Латвії (1922/1993). Формування парламентських республік: Сейм у Литві, Саєма у Латвії, Рійгікогу в Естонії. Встановлення принципів поділу влади, багатопартійності, верховенства права. Проблема громадянства. Політичні та міжнародні дискусії навколо прав меншин.

Економічні реформи та трансформація до ринкової економіки. Лібералізація цін і зовнішньої торгівлі, демонтаж планової економіки. Масштабна приватизація державної власності. Запровадження національних

валют: естонська крона (1992), литовський літ (1993), латвійський лат (1993). Валютна стабілізація через механізм currency board (Естонія). Глибокий трансформаційний спад (зниження ВВП на 30–45% у 1991–1994 рр.), занепад галузей, орієнтованих на ринки СРСР. Відновлення економічного зростання з середини 1990-х рр. Податкові реформи: впровадження плоскої шкали оподаткування (flat tax) в Естонії (1994).

Відносини з Росією та питання безпеки. Наявність російських військ після розпаду СРСР як фактор обмеженого суверенітету. Переговори щодо їх виведення: Литва (до 31 серпня 1993 р.), Латвія та Естонія (до 31 серпня 1994 р.). Значення виведення військ як передумови незалежної зовнішньої політики. Напруженість у відносинах із Росією через питання громадянства, історичної пам'яті та безпеки.

Євроатлантична інтеграція. Стратегічний курс на інтеграцію до НАТО як гарантію безпеки. Участь у програмі «Партнерство заради миру» (з 1994 р.). Отримання запрошення на Празький саміт НАТО. Вступ до НАТО (29 березня 2004 р.), поширення гарантій колективної безпеки (ст. 5). Значення членства як стримувального фактора проти можливих загроз з боку Росії.

Інтеграція до Європейського Союзу. Переговори про вступ, адаптація законодавства. Підписання договорів (2003), проведення референдумів (Литва — травень 2003 р., Естонія — вересень 2003 р., Латвія — вересень 2003 р.). Вступ до ЄС (1 травня 2004 р.). Доступ до єдиного ринку, структурних фондів, свободи пересування. Монетарна інтеграція: введення євро (Естонія — 2011, Латвія — 2014, Литва — 2015).

Економічний розвиток у 2000-х рр. Високі темпи зростання (7–12% щорічно), будівельний бум, зростання інвестицій і кредитування. Формування «балтійських тигрів». Перегрів економік і накопичення дисбалансів. Наслідки світової фінансової кризи (2008–2009 рр.): різке падіння ВВП (особливо в Латвії — до –18%). Політика жорсткої економії, збереження валютної стабільності, швидке відновлення економічного зростання.

Демографічні процеси та міграція. Масова трудова міграція після вступу до ЄС (Велика Британія, Ірландія, Скандинавія). Скорочення населення (понад 20% у Латвії та Литві). Наслідки: старіння населення, дефіцит робочої сили, тиск на соціальні системи. Проблеми повернення емігрантів і збереження людського капіталу.

Безпекові виклики XXI ст. Загострення відносин із Росією після анексії Криму. Зростання оборонних витрат, розміщення контингентів НАТО (з 2017 р., програма Enhanced Forward Presence). Реакція на російське вторгнення в Україну: активна підтримка України (військова, фінансова, гуманітарна). Вихід з енергосистеми БРЕЛЛ, курс на енергетичну незалежність та інтеграцію з ЄС.

Політичний розвиток і демократія. Становлення стабільних парламентських демократій. Регулярна зміна влади через вибори. Функціонування незалежної судової системи, свободи слова, громадянського суспільства. Високі позиції у міжнародних рейтингах (Freedom House, Transparency International).

Інноваційний розвиток та цифровізація. Естонія як світовий лідер e-governance: електронне резидентство, цифровий підпис, онлайн-голосування. Цифровізація державних послуг, розвиток ІТ-сектору. Поширення цифрових практик у Латвії та Литві.

Історичне значення та підсумки. Балтійські держави здійснили швидкий і успішний перехід від радянської системи до демократичних ринкових економік. Інтеграція до НАТО та ЄС забезпечила безпеку та розвиток. Основні виклики: демографічна криза, соціально-економічні дисбаланси, відносини з Росією. Балтійський досвід є прикладом ефективної постсоціалістичної трансформації та мирного державотворення.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ п/п	Номер і назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	Самостійна робота

Змістовий модуль 1. Історія країн Балтії у першій половині XX ст.				
1	Тема 1. Литва, Латвія, Естонія у складі Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.).	2	2	8
2	Тема 2. Литва, Латвія і Естонія в роки Першої світової війни	2	2	8
3	Тема 3. Проголошення незалежності і національно-визвольна боротьба Литви, Латвії, Естонії 1918–1920 рр.	2	2	8
4	Тема 4. Незалежні Литва, Латвія та Естонія у міжвоєнний період 1920–1940 рр.	3	4	8
5	<i>Індивідуальна робота 1</i>			8
6	<i>Контрольна робота з тем ЗМ1</i>	1		
Змістовий модуль 2. Історія країн Балтії у другій половині XX ст.				
7	Тема 5. Країни Балтії під окупацією СРСР 1940-1941 рр.	2	2	8
8	Тема 6. Країни Балтії в роки Другої світової війни	2	4	8
9	Тема 7. Країни Балтії під окупацією СРСР 1944-1990 рр.	2	2	8
10	Тема 8. Відновлення незалежності Литвою, Латвією, Естонією. Країни Балтії наприкінці XX – на початку XXI ст.	3	2	8
11	<i>Індивідуальна робота 2</i>			8
12	<i>Контрольна робота з тем ЗМ 2</i>	1		
	ВСЬОГО	20	20	80

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекції – **20 год.**

Семінари – **20 год.**

Самостійна робота – **80 год.**

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Історія країн Балтії у першій половині XX ст.

Тема 1. Вступ до курсу. Литва, Латвія, Естонія у складі Російської імперії (кінець XIX – початок XX ст.) (2 год.)

1. Особливості адміністративного устрою Литви, Латвії та Естонії у складі Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.
2. Соціально-економічний розвиток балтійських губерній у контексті індустріалізації та модернізації.
3. Національні рухи в Литві, Латвії та Естонії.
4. Політика русифікації та її вплив на культуру, освіту і суспільне життя балтійських народів.

Тема 2. Литва, Латвія і Естонія в роки Першої світової війни (2 год.)

1. Воєнні дії на території Литви, Латвії та Естонії під час Першої світової війни.
2. Особливості німецького окупаційного режиму в балтійських землях.
3. Соціально-економічне становище населення Балтії в умовах війни.
4. Національні рухи в Литві, Латвії та Естонії у 1914–1918 рр.

Тема 3. Проголошення незалежності і національно-визвольна боротьба Литви, Латвії, Естонії 1918–1920 рр. (2 год.)

1. Передумови та процес проголошення незалежності Литви, Латвії та Естонії у 1918 р.
2. Основні етапи та перебіг національно-визвольної боротьби в країнах Балтії у 1918–1920 рр.
3. Підсумки визвольних воєн та міжнародне визнання незалежності Литви, Латвії та Естонії.

Тема 4. Незалежні Литва, Латвія та Естонія у міжвоєнний період 1920–1940 рр. (4 год.)

1. Особливості політичного розвитку Литви, Латвії та Естонії у міжвоєнний період 1920–1940 рр.
2. Соціально-економічні реформи та модернізаційні процеси в балтійських державах у 1920–1930-х рр.

3. Роль політичних партій і парламентських систем у розвитку демократичних інститутів у країнах Балтії.
4. Встановлення авторитарних режимів у Литві, Латвії та Естонії.
5. Зовнішня політика балтійських держав у міжвоєнний період.
6. Роль національної ідентичності та культурної політики у зміцненні незалежності балтійських держав.
7. Вплив міжнародної ситуації напередодні Другої світової війни на втрату незалежності країнами Балтії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Історія країн Балтії у другій половині ХХ ст.

Тема 5. Країни Балтії під окупацією СРСР 1940-1941 рр. (2 год.)

1. Передумови та обставини встановлення радянської влади в Литві, Латвії та Естонії у 1940 р.
2. Політичні зміни та радянізація країн Балтії у 1940–1941 рр.
3. Репресії, депортації населення та їх вплив на суспільство балтійських країн.

Тема 6. Країни Балтії в роки Другої світової війни (4 год.)

1. Встановлення німецького окупаційного режиму в Литві, Латвії та Естонії.
2. Політика нацистської адміністрації на території Балтії в 1941–1944 роках
3. Участь місцевого населення у військових формуваннях на боці нацистської Німеччини та СРСР
4. Голокост в країнах Балтії.
5. Форми опору (партизанський рух, підпілля) у Литві, Латвії та Естонії.
6. Повторна окупація країн Балтії СРСР у 1944–1945 роках.
7. Вплив Другої світової війни на демографічний, соціально-економічний і політичний розвиток країн Балтії.

Тема 7. Країни Балтії під окупацією СРСР 1944-1990 рр. (2 год.)

1. Встановлення та функціонування радянського режиму в Литві, Латвії та Естонії у 1944–1990 рр.
2. Соціально-економічні зміни в країнах Балтії в умовах радянської системи.
3. Політика русифікації, культурні трансформації та збереження національної ідентичності.
4. Дисидентський рух і національне відродження в країнах Балтії наприкінці 1980-х рр.

Тема 8. Відновлення незалежності Литвою, Латвією, Естонією. Країни Балтії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (2 год.)

1. Передумови та процес відновлення незалежності Литви, Латвії та Естонії наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.
2. Політичні та економічні реформи в країнах Балтії після здобуття незалежності.
3. Інтеграція Литви, Латвії та Естонії до європейських і євроатлантичних структур.
4. Основні тенденції розвитку країн Балтії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

МЕТОДИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (80 год.)

Самостійна робота здобувачів освіти (СР) є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних дисциплін. Її мета полягає у формуванні самостійності як риси особистості і засвоєнні необхідних знань, умінь, навичок. Основними функціями СР вважається пізнавальна, самостійна, прогностична, коригуюча та виховна. Предметом самостійної роботи здобувача освіти є опрацювання ним як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється під час

семінарських занять, оцінювання індивідуальних завдань (реферат, есе), модульних контрольних робіт, підсумкової екзаменаційної роботи.

При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання оцінці можуть підлягати:

- опрацювання тем загалом чи окремих питань;
- написання та публічний захист рефератів (есе);
- підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів.

СР забезпечується комплексом необхідних навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни (основна література, додаткова література, методичні матеріали). Упродовж семестру під час семінарських занять, оцінювання індивідуальних завдань (реферат, есе), модульних контрольних робіт, підсумкової контрольної роботи, складання іспиту здійснюється перевірка рівня засвоєння теоретичного матеріалу, самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів курсу.

Написання **рефератів** є обов'язковою формою самостійної роботи. В процесі підготовки дослідження здобувач освіти отримує навички роботи з джерелами та літературою, вміння аналізувати та узагальнювати різні точки зору, висловлювати свої погляди на актуальні проблеми. Під час роботи слід виділити кілька етапів: вибір теми та пошук необхідної літератури, вивчення зібраних матеріалів, написання реферату, захист його на семінарі чи в індивідуальній співбесіді з викладачем. Після вибору та осмислення теми, яка зацікавила студента, необхідно отримати консультацію викладача щодо складання попереднього плану та вибору тематичної літератури. Ознайомлення з літературою є дуже відповідальним етапом роботи над рефератом, оскільки намагання об'єктивно осмислити різні погляди вимагає критичного ставлення до джерел, глибокої розумової праці. Після опрацювання аналітичного матеріалу складається план, що включає три-чотири питання, які розкривають зміст теми. Найважливіші вимоги до реферату – змістовність, логічна послідовність, органічний зв'язок викладу окремих питань. Після розкриття кожного питання плану обов'язково робляться висновки, а після розгляду всієї

теми – ґрунтовний загальний висновок. Всі теоретичні положення і висновки мають бути достатньою мірою аргументовані з посиланням на джерела, належно викладені, репрезентативні, виважені та достовірні. Наприкінці праці подається список використаних джерел (1) та літератури (2) в алфавітному порядку (кирилиця, латиниця). На титульній сторінці вказують назву навчального закладу, факультет, кафедру (історії Центральної та Східної Європи), тему роботи, прізвище, ім'я, по батькові здобувача освіти, курс, групу, а також прізвище та ініціали викладача, який керує виконанням роботи. На наступній сторінці розміщують план (зміст). Сторінки нумерують. Обов'язковим є публічний захист реферату. Не допускається написання рефератів на одну й ту ж тему. Ідентичні за змістом реферати отримують оцінку «не зараховано» і студенти повинні повторно підготувати роботу. Здобувач освіти має право самостійно обрати тему для реферату, попередньо узгодивши її з викладачем.

Реферат має включати наступні структурні елементи: титульний аркуш, зміст, основна частина, список використаних джерел та літератури. Оформлення реферату наступне: інтервал між рядками 1,5; шрифт Times New Roman; кегль 14; вирівнювання тексту – по ширині; рекомендований обсяг – до 15 сторінок (текст). Виконане індивідуальне завдання (реферат) студент подає викладачеві на останньому семінарі ЗМ1 (орієнтовно остання декада березня).

Критеріями оцінки реферату є:

● глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція	7 балів;
● тема розкрита неповно	5-6 балів;
● реферат суто компілятивного рівня	3-4 бали;
● розкритий лише окремий аспект	1-2 бали.

Есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію й висловлює індивідуальні думки автора та його враження з конкретного приводу чи проблеми. Есе є важливою формою письмової роботи, яка допомагає розвинути навички критичного мислення, аргументації та чіткого висловлювання своїх ідей. Воно має кілька характеристик, які роблять його унікальним і відрізняють від інших форм письмової творчості: суб'єктивність, гнучкість форми, короткість, аргументованість, особистість автора. При написанні есе важливо враховувати вимоги, цілі та завдання дослідження, а також використовувати приклади та факти для підкріплення своїх ідей.

Есе має включати наступні структурні елементи: титульний аркуш, зміст, основна частина, список використаних джерел та літератури. Рекомендований обсяг – до 5 сторінок. Виконане індивідуальне завдання (есе) студент подає викладачеві на останньому семінарі ЗМ2 (орієнтовно остання декада травня).

Критеріями оцінки есе є:

● глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція	8 балів;
● обґрунтоване розкриття проблеми	6-7 балів;
● тема розкрита неповністю, обмежена джерельна база та обґрунтування	4-5 балів;
● робота переважно компілятивного рівня	2-3 бали;
● розкритий лише один окремий аспект теми	1 бал.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Історія країн Балтії у першій половині XX ст.

1. Акт проголошення незалежності Литви 1918 року та його політичне значення.

2. Боротьба Естонії за незалежність у 1918–1920 роках: ключові етапи.
3. Земельна реформа в Латвії 1920-х років та її соціальні наслідки.
4. Конституція Литви 1922 року: основні положення та особливості.
5. Парламентська система Естонії у 1920-х роках: структура та функціонування.
6. Діяльність Сейму Латвії у 1920–1934 роках.
7. Причини державного перевороту 1926 року в Литві.
8. Економічна модернізація Латвії у 1930-х роках.
9. Розвиток кооперативного руху в Естонії у міжвоєнний період.
10. Освітня реформа в Литві у 1920-х роках.
11. Політика Антанаса Сметони після перевороту 1926 року.
12. Встановлення режиму Карліса Улманіса у 1934 році.
13. Авторитарні реформи Константіна Пятса в Естонії.
14. Культурна політика в Латвії у 1930-х роках.
15. Політика щодо національних меншин в Естонії у міжвоєнний період.
16. Діяльність Балтійської Антанти у 1934–1939 роках.
17. Дипломатичні відносини Литви з СРСР у 1920-х роках.
18. Економічні зв'язки Латвії з нацистською Німеччиною у 1930-х роках
19. Пакт Молотова – Ріббентропа та його вплив на країни Балтії.
20. Радянська окупація Литви у 1940 році: механізми встановлення влади.

Типові завдання для модульного контролю 1

1. У якому році була створена Балтійська Антанта?
А. 1920 Б. 1926 В. 1934 Г. 1939
2. Хто з перелічених політичних діячів встановив авторитарний режим у Латвії?
А. Антанас Сметона
Б. Карліс Улманіс
В. Константін Пятс
Г. Августс Кирхенштейнс

3. Яке з наведених узагальнень найбільш точно відображає спільні риси політичного розвитку країн Балтії у 1920–1930-х роках?

А. Стабільне збереження демократичних режимів протягом усього періоду

Б. Швидкий перехід від демократії до авторитаризму в умовах економічної та політичної кризи

В. Формування монархічних форм правління

Г. Повна відсутність політичних конфліктів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Історія країн Балтії у другій половині ХХ ст.

1. Особливості радянзації Литви у 1944–1950-х роках.
2. Політика колективізації в Латвії після Другої світової війни.
3. Репресії та депортації в Естонії у сталінський період.
4. Діяльність «лісових братів» у країнах Балтії у 1940–1950-х роках.
5. Економічна інтеграція Балтії до системи СРСР.
6. Особливості індустріалізації Латвії у 1960–1980-х роках.
7. Демографічні зміни в Естонії в радянський період.
8. Політика русифікації в Литві у 1970–1980-х роках.
9. Дисидентський рух у країнах Балтії у 1970–1980-х роках.
10. Роль екологічних рухів у національному відродженні Балтії.
11. «Співоча революція» в Естонії.
12. Відновлення незалежності Литви у 1990 році.
13. Політичні реформи в Латвії у 1990-х роках.
14. Конституційний розвиток Естонії після 1991 року.
15. Економічні реформи та перехід до ринкової економіки в країнах Балтії.
16. Вступ країн Балтії до НАТО у 2004 році.
17. Інтеграція балтійських держав до Європейського Союзу.
18. Енергетична політика країн Балтії після 2000 року.
19. Відносини країн Балтії з Росією у ХХІ столітті.
20. Роль країн Балтії у сучасній європейській безпековій системі.

Типові завдання для модульного контролю 2

1. У якому році Литва, Латвія та Естонія відновили свою незалежність?
А. 1989 Б. 1990–1991 В. 1995 Г. 2004

2. Яка організація стала ключовою для інтеграції країн Балтії в західний політичний і безпековий простір у 2004 році?
А. ООН
Б. НАТО
В. СНД
Г. Рада Європи

3. Яке узагальнення найбільш точно характеризує розвиток країн Балтії після розпаду СРСР?
А. Збереження радянської економічної моделі без значних реформ.
Б. Перехід до демократичних інститутів і ринкової економіки з орієнтацією на євроатлантичну інтеграцію.
В. Формування авторитарних режимів за зразком пострадянських держав.
Г. Ізоляція від міжнародних організацій і відмова від інтеграції.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ПИСЬМОВИХ РОБІТ (РЕФЕРАТИВ, ЕСЕ)

1. Процедура проголошення незалежності Литви 16 лютого 1918 р.: склад Таріби та зміст Акта.
2. Військові операції естонської армії проти більшовицьких сил у 1919 р.: Нарвський напрям.
3. Земельна реформа в Латвії (1920–1923): експропріація маєтків німецьких баронів.
4. Конституція Естонії 1920 р.: механізм «надсильного» парламенту та його наслідки.
5. Виборча система Латвії (пропорційне представництво) та партійна фрагментація 1920-х рр.

6. Історія державних символів Литви.
7. Історія державних символів Латвії.
8. Історія державних символів Естонії.
9. Гроші і грошовий обіг в Литві, Латвії, Естонії (1918–1940).
10. Збройні сили Литви (1918–1940).
11. Збройні сили Латвії (1918–1940).
12. Збройні сили Естонії (1918–1940).
13. Організаційна структура руху «лісових братів» у Латвії (1945–1949).
14. Етапи колективізації в Естонії (1947–1950): опір селянства.
15. Індустріальні підприємства Риги як частина ВПК СРСР у 1960-х роках.
16. Міграційні потоки з РРФСР до Балтії: вплив на етнічний склад міст.
17. Освітня політика русифікації в Латвії: мовне питання у школах (1970-ті).
18. Діяльність Литовської Гельсінської групи (1976–1981): основні документи.
19. «Фосфоритна війна» в Естонії (1987): екологічний протест як політичний фактор.
20. Акція «Балтійський шлях» (23 серпня 1989): організація та міжнародний резонанс.
21. Юридичне оформлення незалежності Литви (березень 1990 – вересень 1991): міжнародне визнання.
22. Відновлення дії Конституції (Сатверсме) в Латвії: поправки 1990-х років.
23. Конституція Естонії 1992 р.: баланс між парламентом і урядом.
24. Грошова реформа в Литві (1993): запровадження літа та стабілізація економіки.
25. Ваучерна приватизація в Латвії: механізми та соціальні наслідки.
26. Виконання критеріїв вступу до НАТО країнами Балтії (1999–2004).
27. Естонська модель e-government: впровадження ID-карт і цифрових сервісів.
28. Законодавство про громадянство в Латвії: статус «негромадян».
29. LNG-термінал у Клайпеді (2014): роль у зменшенні енергозалежності від Росії.
30. Політика безпеки країн Балтії після 2022 року: військова допомога Україні.

ПИТАННЯ НА ІСПИТ

1. Особливості адміністративного устрою Литви, Латвії та Естонії у складі Російської імперії

2. Політика русифікації в країнах Балтії наприкінці XIX – на початку XX ст.
3. Соціально-економічний розвиток балтійських земель у складі імперії
4. Формування національних рухів у регіоні
5. Вплив революції 1905 року на країни Балтії
6. Наслідки Першої світової війни для Балтії
7. Німецька окупаційна політика 1915–1918 рр.
8. Становище населення в роки війни
9. Формування національних військових частин
10. Процес проголошення незалежності 1918 року
11. Основні етапи національно-визвольної боротьби 1918–1920 рр.
12. Роль міжнародного фактора у здобутті незалежності
13. Формування органів влади у нових державах
14. Конституційні процеси 1920-х років
15. Особливості парламентської демократії у країнах Балтії
16. Причини встановлення авторитарних режимів
17. Політичні режими Антанаса Сметони, Карліса Улманіса та Константіна Пятса
18. Соціально-економічний розвиток у міжвоєнний період
19. Зовнішня політика та Балтійська Антанта
20. Причини втрати незалежності у 1939–1940 рр. та роль Пакту Молотова — Ріббентропа
21. Включення країн Балтії до складу СРСР у 1940 році: механізми та наслідки
22. Радянська політика в Балтії у 1940–1941 рр.
23. Депортації та репресії у період першої радянської окупації
24. Окупаційний режим нацистської Німеччини у 1941–1944 рр.
25. Голокост у країнах Балтії
26. Рух опору під час Другої світової війни
27. Повторна радянська окупація 1944–1945 рр.
28. Радянізація та політичні репресії після війни
29. Колективізація та індустріалізація

30. Рух «лісових братів»
31. Демографічні зміни та політика русифікації
32. Соціально-економічний розвиток у 1960–1980-х роках
33. Дисидентський рух і національне відродження
34. Роль «перебудови» у відновленні незалежності.
35. Відновлення незалежності у 1990–1991 рр.
36. Формування політичних систем після 1991 р.
37. Економічні реформи та перехід до ринкової економіки в країнах Балтії.
38. Вступ країн Балтії до НАТО та Європейський Союз.
39. Відносини країн Балтії з російською федерацією у ХХІ ст.
40. Роль країн Балтії у сучасній системі європейської безпеки та реакція на сучасні геополітичні виклики.

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ПЕРСОНАЛІЙ, ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Авалов-Бермондт Павло (1877–1974) – авантюристичний білогвардійський командир, очільник Західної добровольчої армії. У балтійській історії його пам'ятають насамперед як противника латвійської державності в кампанії 1919 р.

Айзсарги (лат. Aizsargi, Захисники) – латвійська воєнізована добровольча організація міжвоєнної доби, покликана підтримувати громадський порядок, оборону та державну лояльність. За режиму Улманіса вона стала важливим елементом авторитарної опори держави.

Астра Гунарс (1931–1988) – латвійський дисидент, одна з моральних ікон антирадянського спротиву пізньої радянської доби. Його ім'я пов'язують насамперед із безкомпромісною публічною позицією проти окупації.

«Аушра» (лит. Aušra, «Зоря») – перша литовська суспільно-політична газета доби національного відродження, що виходила у 1883–1886 рр. у Східній Пруссії для обходу російської заборони литовського друку. Її значення полягає в тому, що вона формував модерну литовську національну свідомість,

популяризувала історичну пам'ять, мову та ідею культурної й політичної емансипації литовців.

Балтійська Антанта – угода про співпрацю між Литвою, Латвією та Естонією, підписана 12 вересня 1934 р. Вона була радше координацією зовнішньої політики й дипломатичної безпеки, ніж повноцінним військовим союзом.

Балтійський ландесвер (нім. *Baltische Landeswehr*) – збройне формування балтійських німців і пов'язаних з ними сил у 1918–1920 рр., що діяло головно в Латвії. Формально боровся проти більшовиків, але фактично часто вступав в конфлікт з латвійською національною владою.

«Балтійський шлях» – живий людський ланцюг 23 серпня 1989 р. через Литву, Латвію та Естонію на знак протесту проти пакту Молотова–Ріббентропа й на підтримку відновлення незалежності. Це один із найбільш відомих актів мирного масового спротиву в Європі ХХ ст.

Баронс Крішьяніс (1835–1923) – фольклорист і укладач «*Latvju Dainas*», одна з найбільш сакральних постатей латвійської культури. Його праця перетворила усну традицію на підвалину модерної латвійської нації.

Басанавічюс Йонас (1851–1927) – один із головних «батьків литовського національного відродження», ініціатор і символічний лідер «*Аушра*». Його значення полягає у поєднанні культурної, історичної та політичної програми литовської нації.

Битва біля Цесіса (19–23 червня 1919 р.) – вирішальна битва, в якій естонські війська та латвійські національні підрозділи зупинили й розбили сили німецького ландверу. Битва стала переломом у боротьбі за латвійську незалежність і символом естонсько-латвійської солідарності.

Блок трудового народу / Союз трудового народу – контрольований радянською владою виборчий список/політичний інструмент 1940 р. в окупованих країнах Балтії. Через нього було інсценовані «вибори», покликані надати видимість законності подальшій радянській та анексії.

Валдемарс Крішьяніс (1825–1891) – один із провідників молодолатиського руху, публіцист і модернізатор. Символізує поворот латишів до економічної, культурної та політичної емансипації.

Вапси (ест. Vaps, Союз учасників Визвольної війни) – естонський радикально-націоналістичний рух ветеранів Визвольної війни. У 1930-х рр. він став серйозною політичною силою, і страх перед його зміцненням став одним із приводів для авторитарного перевороту Пятса 1934 р.

«Варпас» (лит. Varpas, «Дзвін») – литовський літературно-політичний і науковий журнал/газета кінця XIX – початку XX ст., один із головних органів литовського національного руху після «Аушри». Якщо «Аушра» більше «будила» націю, то «Varpas» уже політично й інтелектуально її організовував, пов'язуючи національне відродження з громадянською програмою.

Великий Вільнюський сейм (лит. Didysis Vilniaus Seimas) – з'їзд литовських представників у Вільнюсі 1905 р., що став політичною маніфестацією литовського національного руху. Його історичне значення полягає в тому, що він сформулював вимогу литовської автономії та продемонстрував перехід від культурного до організованого політичного націоналізму.

Вольдемарас Августинас (1883–1942) – литовський політик, перший прем'єр-міністр незалежної Литви й одна з найпомітніших фігур ранньої державності. Згодом став представником радикальнішого авторитарного табору при Сметоні.

Всеестонське пісенне свято (ест. Eesti Üldlaulupidu або Laulupidu) – масовий хоровий фестиваль, започаткований у 1869 р., один із найголовніших інститутів естонської культурної нації. Воно стало не просто мистецькою подією, а механізмом національної самоорганізації та формою мирної політичної мобілізації.

Естляндія – історична провінція на півночі сучасної Естонії. У російсько-імперському та раніше шведському контексті це одна з традиційних адміністративно-історичних частин Естонії.

Естляндська крайова рада (ест. Маарäev) – представницький орган автономної Естляндії, який у листопаді 1917 р. проголосив себе верховною владою в краї. Виконавчим органом Маарäev був Комітет порятунку Естонії, який проголосив незалежність Естонії.

Естонський легіон Ваффен-СС – сформоване під німецьким контролем естонське військове з'єднання Другої світової війни. В історичній пам'яті це одна з найскладніших тем: для одних – антирадянський фронт, для інших – частина військової машини нацистської Німеччини.

Жемайтис-Вітаутас Йонас (1909–1954) – один із головних командирів литовського повоєнного антирадянського підпілля, фактичний провідник збройного опору. У сучасній Литві має статус майже канонічного героя боротьби за свободу.

«Залізний вовк» (лит. Geležinis Vilkas) – литовська націоналістична, напіввійськова організація, пов'язана з режимом Антанаса Сметони міжвоєнної доби. Назва відсилала до засновницького міфу Вільнюса. У політичному сенсі це був інструмент радикального державницького націоналізму.

Західна добровольча армія – білогвардійсько-німецьке формування 1919 р., яке діяло в Латвії та Литві. Формально вона заявляла про боротьбу з більшовиками, але практично стала загрозою молодим балтійським державам, особливо Латвії.

«Калевіпоег» (ест. Kalevipoeg, «Син Калева») – естонський національний епос, укладений Фрідріхом Рейнгольдом Крейцвальдом на основі фольклорних мотивів. Для Естонії він має значення, подібне до того, яке «Калевала» має для Фінляндії. Його текст, що символічно «легітимізував» існування естонської нації через власну героїчну міфологію.

Квієсіс Албертс (1881–1944) – третій президент Латвії (1930–1936), діяч міжвоєнної держави. Його політична роль часто розглядається крізь призму переходу від парламентської системи до авторитаризму Улманіса.

Книгоноші (лит. Knygnešiai) – литовські нелегальні розповсюджувачі книжок і преси латинкою в умовах російської заборони литовського друку 1864–1904 рр.

У литовській історичній пам'яті це один із головних символів культурного опору русифікації та захисту мови.

Койдула Лідія (1843–1886) – поетеса, дочка Яннсена, одна з найважливіших постатей естонського національного відродження. Вона стала символом патріотичної лірики, жіночої присутності в національному каноні та ранньої естонської літератури.

Комітет порятунку Естонії (ест. Päästekomitee) – надзвичайний виконавчий орган, створений радою старійшин Маарäev напередодні німецької окупації в лютому 1918 р. Саме він організував проголошення естонської незалежності.

Крейцвальд Фрідріх Рейнгольд (1803–1882) – письменник і фольклорист, укладач епосу «Калевіпоег». Для естонської культури це канонічна постать «засновника національної літератури».

Кудірка Вінцас (1858–1899) – письменник, публіцист і центральна постать «Варпас»; один із творців модерного громадянського литовства. Також відомий як автор тексту литовського національного гімну.

Курляндія – історичний регіон західної Латвії. У різні часи була окремим герцогством, а в імперську добу – губернією; має виразну власну регіональну ідентичність.

Латвійський легіон Ваффен-СС – латвійське формування під командуванням Німеччини в роки Другої світової війни. В історичній пам'яті це одна з найскладніших тем: для одних – антирадянський фронт, для інших – частина військової машини нацистської Німеччини.

Латгалія – східний історико-культурний регіон Латвії, відмінний за конфесійною й частково мовно-культурною традицією від решти країни. Він відіграв особливу роль у формуванні латвійської нації й держави.

«Латиські пісні» (лат. Latvju Dainas) – фундаментальне видання латиських народних пісень, укладене насамперед Кришьянісом Баронсом. Це один із головних «текстів» латиського національного канону, який кодифікував усну традицію як доказ самобутності латиської культури й став таким чином символом нації. Загальна кількість опублікованих пісень майже 218 тис.

Латиські стрільці (лат. Latviešu strēlnieki) – національні військові частини у складі російської армії в Першій світовій війні, сформовані 1915 р. Вони стали школою військового досвіду та політичного самовизначення для багатьох латишів, хоча частина стрільців згодом підтримала більшовиків.

«Лачплесіс» (лат. Lāčplēsis, «Той, що розриває ведмедя») – латиський національний епос Андреяса Пумпурса, герой якого уособлює силу народу й боротьбу за свободу. Твір став одним із центральних текстів латиського національного відродження, а сам образ Лачплесіса – політичним і культурним символом опору.

Литовська заборона – заборона литовського друку латиницею в Російській імперії після повстання 1863–1864 рр. Її метою була русифікація, а наслідком стало радше посилення національного руху, розвиток книгоношества й друку в Малій Литві.

Литовська Таріба (лит. Lietuvos Taryba, Литовська Рада) – головний політичний орган литовського національного руху в 1917–1918 рр. Таріба ухвалила Акт 16 лютого 1918 р. про відновлення Литовської держави.

Литовське королівство (лит. Lietuvos karalystė) – короткочасний проект монархічної держави 1918 р., коли Литовська Таріба запросила німецького герцога Вільгельма фон Ураха Вюртемберзького стати королем Міндовгом II. Це був дипломатичний компроміс у контексті німецького впливу. Проект практично не був реалізований.

Литовський націоналістичний союз (лит. tautininkai) – головна міжвоєнна литовська ультраправа націоналістична партія, пов'язана зі Сметоною. Після перевороту 1926 року саме націоналісти стали політичною опорою авторитарного режиму.

Литовський тимчасовий уряд (лит. Lietuvos laikinoji Vyriausybė) – уряд, проголошений литовськими активістами під час німецько-радянської війни в червні 1941 р. Він намагався відновити литовську державність, але не отримав реальної влади від нацистів і швидко був маргіналізований.

«Лісові брати» (ест. metsavennad, лат. meža brāļi, лит. miško broliai) – балтійські антирадянські партизани, активні головно в 1940-х – на початку 1950-х рр. Це був збройний спротив радянзації, депортаціям, колективізації й окупації. У пострадянській пам'яті – один із центральних символів боротьби за свободу.

Ліфляндія – історичний регіон, що охоплював південну Естонію і північну Латвію. У ранньомодерній та імперській історії це ключова адміністративна і культурна одиниця Балтії.

Люце фон Йоган Вільгельм Людвіг (1756–1842) – балтійсько-німецький священник, лікар, письменник і краєзнавець, пов'язаний з островом Сааремаа (Езель). Активно займався вивченням естонської мови, відомий написанням граматичних праць та словників для покращення розуміння естонської мови (езельського діалекту) серед місцевого населення та духовенства.

Майроніс (справжнє ім'я – Йонас Мачюліс) (1862–1932) – один із найвизначніших литовських поетів національного відродження. У культурному каноні він уособлює романтичний, католицький і патріотичний вимір литовської національної ідентичності.

Мала Литва (Мемельланд) – історична литовськомовна територія у Східній Пруссії; у XX ст. з поняттям часто пов'язують Клайпедський (Мемельський) край. Важлива як осередок друку й культури під час заборони литовської преси в Російській імперії.

Маніфест до всіх народів Естонії – акт проголошення незалежності Естонії, оприлюднений 24 лютого 1918 р. Це установчий документ естонської державності, який юридично й символічно започаткував Республіку Естонія.

«Мовчазна епоха» (ест. Vaikiv ajastu) – період авторитарного правління Костянтина Пятса в Естонії після перевороту 1934 р., коли були обмежені партії, парламентська конкуренція та свобода політичного життя. Назва підкреслює саме «заглушення» публічної політики.

«Молода Естонія» (ест. Noor-Eesti) – естонське літературно-культурне угруповання початку XX ст., яке прагнуло зробити естонську культуру водночас

національною і європейською. Його програмний сенс добре передає формула: «залишимося естонцями, але станемо також європейцями».

Молодолатиші (лат. Jaunlatvieši) – латиський інтелектуальний і суспільний рух середини – другої половини XIX ст., який заклав основи модерної латиської нації. Молодолатиші виступали за розвиток латиської мови, освіти, преси, історичної самосвідомості та за послаблення домінування балтійсько-німецьких еліт у культурному й соціальному житті.

Московський мирний договір – радянсько-литовський мирний договір, підписаний 12 липня 1920 р., яким радянська Росія визнала незалежність Литви. Він був важливим етапом міжнародно-правового закріплення литовської державності.

Народна рада Латвії (лат. Tautas padome) – тимчасовий представницький орган, який 18 листопада 1918 р. проголосив незалежність Латвії. Рада була політичним центром латвійської державотворчої коаліції на початковому етапі боротьби за незалежність.

Народний фронт Естонії (ест. Eestimaa Rahvarinne) – естонський масовий рух періоду «перебудови», одна з головних сил, що вела країну до відновлення незалежності. У поєднанні зі «Співочою революцією» він став інструментом переходу від радянської республіки до суверенної держави.

Народний фронт Латвії (лат. Latvijas Tautas fronte) – масовий латвійський рух кінця 1980-х рр., що об'єднав прихильників демократизації, суверенітету й відновлення державності. Він став основною політичною платформою виходу Латвії з СРСР.

Народні сейми – маріонеткові «парламенти», скликані після радянської окупації 1940 р. в Литві, Латвії та Естонії. Їхня функція полягала в тому, щоб формально попросити про вступ до СРСР і таким чином легітимізувати анексію.

Ніедра Андрієвс (1871–1942) – латвійський пастор і політик, очільник пронімецького уряду в 1919 році під час боротьби за незалежність. Його ім'я асоціюється з альтернативним, німецько-орієнтованим сценарієм для Латвії.

Ніклус Март (1934–2025) – естонський дисидент, правозахисник і політичний в'язень радянської доби. Його значення – у збереженні тяглості естонського опору в післявоєнний і пізньорадянський час.

«Нові господарі» (лат. Jaunsaimnieki, ест. Uusmaasaajad) – нові дрібні землевласники, що виникли після аграрних реформ у Латвії та Естонії після Першої світової війни. Вони стали соціальною опорою національних держав, оскільки реформи послабили старе землеволодіння балтійських німців і створили ширший прошарок селян-власників.

Об'єднане Балтійське герцогство (нім. Vereinigtes Baltisches Herzogtum) – німецький політичний проект 1918 р., який передбачав створення під протекторатом Німеччини монархічної держави на території сучасних Латвії та Естонії. Відображав прагнення балтійсько-німецьких еліт зберегти владу після розпаду Російської імперії.

Обер Ост (нім. Ober Ost) – німецький військово-адміністративний режим на східних окупованих територіях у Першу світову війну. Для Литви та частини Латвії й Білорусі він означав жорстке військове управління, господарську експлуатацію та нові геополітичні проекти, що вплинули на подальше державотворення в регіоні.

Операція «Прибій» – масова депортація з країн Балтії 25–28 березня 1949 р., проведена радянською владою. Вона була інструментом терору й форсованої колективізації, спрямованим на злам соціальної бази опору, зокрема «лісових братів».

«Перно Постімеес» (ест. Perno Postimees, «Пярновський листиноша») – естонська газета, започаткована Йоганном Вольдемаром Яннсенем у м. Пярну (Пернов) 1857 р. Вважається одним із ключових друкованих органів естонського національного пробудження, бо зверталася до читачів уже як до окремого «естонського народу», а не лише як до селян певної провінції.

Плудоніс Вілліс (1874–1940) – латвійський поет доби національного відродження й раннього модернізму, важливий для шкільного й національного літературного канону.

Поска Яаан (1866–1920) – естонський дипломат і державний діяч, одна з ключових фігур укладення Тартуського миру 1920 року. Він був одним із головних міжнародно-правових «конструкторів» естонської незалежності.

Пумпурс Андрейс (1841–1902) – поет і автор епосу «Лачплесіс». У латвійській культурі це постать, яка «подарувала» нації її героїчний міф.

Пурвітіс Вільгельм (1872–1945) – один із найвідоміших латвійських художників, майстер пейзажу й один із творців національної школи живопису. Його образ Латвії – це майже візуальний еквівалент національного ліризму.

Пяткус Вікторас (1928–2012) – литовський дисидент і правозахисник, один із засновників Литовської Гельсінської групи. Його постать важлива для розуміння невідпільної, правозахисної форми опору радянській системі.

Пятс Константін (1874–1956) – державний діяч, один із засновників незалежної Естонії, але також творець авторитарного режиму 1934 року. Його роль двоїста: батько держави і водночас «архітектор» згортання демократії.

Райніс Яніс (справжнє ім'я – Пліекшанс Яніс) (1865–1929) – найвизначніший латвійський поет і драматург модерної доби, а також політичний діяч. Для Латвії він є майже тим самим, чим Шевченко для України: культурним каноном і мовою національного самоусвідомлення.

Рейхскомісаріат «Остланд» (нім. Reichskommissariat Ostland) – адміністративна одиниця нацистської окупації, яка охоплювала Естонію, Латвію, Литву та Білорусь. Це був колоніальний режим із політикою терору, Голокосту, економічної експлуатації та германізаційних планів.

Ризький мирний договір 1920 р. – радянсько-латвійський мирний договір, підписаний 11 серпня 1920 р. Офіційно завершив війну за незалежність Латвії. Радянська Росія визнала незалежність Латвії «на всі майбутні часи».

Різдвяні бої (лат. Ziemassvētku kaujas) – великі бої на Ризькому фронті взимку 1916/1917 рр., найвідоміша бойова сторінка латиських стрільців у Першій світовій. Попри значні втрати й суперечливий військовий результат, у латвійській пам'яті вони стали символом жертвності й героїзму.

Рійгікогу (ест. Riigikogu) – парламент Естонії. У буквальному сенсі це «державні збори»; в історичному плані Рійгікогу – головний інститут естонського парламентаризму міжвоєнної доби й сучасної Естонської Республіки.

Розенталс Яніс (1866–1916) – видатний латвійський художник рубежу XIX–XX століть, репрезентант національного мистецького відродження.

Саєма (лат. Saeima) – парламент Латвії. Головний законодавчий орган держави, ключовий символ латвійської парламентської традиції від міжвоєнної незалежності до сучасності.

«Саюдіс» (лит. Sąjūdis, «Рух») – литовський рух за перебудову й національне відродження, що виник 1988 р. й швидко став головною силою відновлення литовської незалежності. Спочатку він діяв у межах «перебудови», але еволюціонував у відкрито незалежницький рух.

Семпер Йоханнес (1892–1970) – естонський письменник та інтелектуал XX століття, важлива фігура модерної літератури. У ширшому сенсі репрезентує складну траєкторію естонської інтелігенції між авангардом, державністю й радянською добою.

Серединна Литва – квазі-держава, створена після захоплення Вільнюса військами генерала Желіговського у жовтні 1920 р. Фактично це був перехідний політичний механізм для подальшої інкорпорації Віленського краю до Польщі.

Січневі події у Вільнюсі – радянська силова операція 11–13 січня 1991 р. в Литві, кульмінацією якої став штурм Вільнюської телевежі, де загинули мирні люди. Це один із центральних моментів литовської боротьби за незалежність і доказ готовності Москви застосувати силу.

Сметона Антанас (1874–1944) – один із головних діячів литовської незалежності, пізніше президент і лідер авторитарного режиму після перевороту 1926 року. В історії Литви це водночас «державотворець» і символ міжвоєнного авторитаризму.

«Співоча революція» – загальна назва мирних масових національних рухів у країнах Балтії наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., особливо в Естонії, де

спів, масові фестивалі й публічне виконання національних пісень стали формою політичного спротиву радянській владі. У ширшому сенсі термін охоплює балтійське ненасильницьке здобуття незалежності.

Тартуський мирний договір – мир між Естонією і радянською Росією, підписаний 2 лютого 1920 р. Він означав міжнародно-правове визнання незалежності Естонії з боку Росії.

Тоніссон Яаан (1868–1941) – естонський політик, державник і публіцист, один із головних діячів міжвоєнної демократії. Його постать уособлює парламентський, громадянський і національно-ліберальний шлях розвитку Естонії.

Тумас-Вайжгантас Юозас (1869–1933) – священик, письменник, публіцист і діяч литовської культури, тісно пов'язаний із національним рухом. Його значення – у поєднанні літератури, католицької етики й національної модернізації.

Улманіс Карліс (1877–1942) – один із засновників Латвійської держави, багаторічний прем'єр і лідер перевороту 1934 року, після якого встановив авторитарний режим. У латвійській пам'яті він водночас державник і суперечлива постать через згортання демократії.

Ундер Марі (1883–1980) – одна з найвизначніших естонських поеток ХХ століття, пов'язана з модерністичною культурною традицією. Її творчість є класикою естонської поезії.

Фрайкор (нім. Freikorps, Добровольчий корпус) – німецькі напіврегулярні добровольчі збройні формування після Першої світової війни. У Балтії вони воювали проти більшовиків, але водночас нерідко переслідували власні імперські або реваншистські цілі.

«Хроніка Католицької Церкви в Литві» (лит. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika) – самвидавний релігійно-правозахисний часопис, що документував переслідування віруючих і порушення прав людини в Литовській РСР. Це один із найважливіших друкованих органів литовського дисидентського руху, який

з'єднав католицький спротив, правовий захист і міжнародну інформаційну боротьбу.

Чакс Александрс (1901–1950) – латвійський поет модерного міста, який ввів у національну поезію ритм урбанізму, Риги, вулиці та нової чуттєвості.

«Час Барикад» (лат. Barikāžu laiks) – спроби придушення радянськими керівниками та підконтрольними їм підрозділами МВС громадських протестів у столиці Латвії Ризі, здійснені у січні 1991 р., незадовго після прийняття Декларації про незалежність Латвії від СРСР 4 травня 1990 р. Основним засобом оборони населення Риги від наступаючих радянських військ стали барикади, зведені на території всього міста, включаючи вулиці, прилеглі до стратегічно важливих споруд.

Червневе повстання (23–28 червня 1941 р.) – антирадянський виступ у Литві на початку німецько-радянської війни. Його метою було відновлення незалежності, але події відбувалися в умовах приходу німецької окупації, що робить історичну оцінку повстання складною і суперечливою.

Шауліси (літ. Šauliai, Стрільці) – члени Литовського союзу стрільців, добровольчої напіввійськової організації, що поєднувала громадянське виховання, підготовку до оборони та патріотичну мобілізацію. Це одна з найважливіших структур литовського громадянського мілітаризованого патріотизму міжвоєнної доби й після 1990 р.

Яннсен Йоган Вольдемар (1819–1890) – журналіст, поет і один із головних діячів естонського національного пробудження; засновник «Perno Postimees». Він допоміг перетворити естонську мову на мову національного публічного простору.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основні

1. Бумблаускас А., Ейдінтас А., Кулакаускас А. Історія Литви кожному. К.: Балтія-Друк, 2018.

2. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): навч. посібник. К.: Знання, 2013.
3. Орлова Т.В. Історія нових незалежних держав: навчальний посібник. К.: Знання, 2010.
4. Петрик А. Епоха великих надій. Нариси історії міжвоєнної Литви (1918–1940). Одеса–Рига–Торунь: Гельветика, 2020.
5. Петрик А. «Свет и тени» Первой республики: Литовское государство в 1918–1940 годах. Херсон: Гилея, 2018.
6. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2025.
7. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: кол. монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023.
8. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. К.: Мегатайп, 2001.
9. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. К.: Дух і літера, 2003.
10. Яровий В. І. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн XX ст.: підручник. К.: Генеза, 2005.
11. Bleiere, D. et al. History of Latvia: The Twentieth Century. Riga: Jumava, 2006.
12. Laur M., Lukas T. (and others). History of Estonia. Tallinn: Avita, 2004.
13. Misiunas, R. J., Taagepera, R. The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1990. Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1993.
14. O'Connor, K. The History of the Baltic States. 2nd ed. Santa Barbara: Greenwood Press, 2015.
15. Plakans, A. A Concise History of the Baltic States. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

1. Anušauskas, A. The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre, 2000.
2. Åslund, A. How Capitalism Was Built: The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, and Central Asia. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
3. Asmus, R. D. Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era. New York: Columbia University Press, 2002.
4. Barrington, L. W. After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.
5. Berg, E., Ehin, P. Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration. Farnham: Ashgate, 2009.
6. Bohle, D., Greskovits, B. Capitalist Diversity on Europe's Periphery. Ithaca: Cornell University Press, 2012.
7. Brüggemann, K., Kasekamp, A. The Politics of History and the 'War of Monuments' in Estonia. Nationalities Papers. 2008. Vol. 36, No. 3.
8. Budryte, D. Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States. Aldershot: Ashgate, 2005.
9. Bungs, D., Girnius, S., Kionka, R. Constitutional Change in the Baltic States. RFE/RL Research Report. 1994. Vol. 3, No. 3.
10. Clemens, W. C. Baltic Independence and Russian Empire. New York: St. Martin's Press, 1991.
11. Documents on the Foreign Policy of the Republic of Lithuania 1918–1940. Vilnius: Ministry of Foreign Affairs, 2000–2006. Vol. 1–12.
12. Dreifelds, J. Latvia in Transition. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
13. Eidintas A., Žalys V., Senn A.E.. Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic, 1918–1940. New York, 1999.

14. Ekmanis, R. *Latvian Literature Under the Soviets, 1940–1975*. Belmont: Nordland, 1978.
15. Ezergailis, A. *The Holocaust in Latvia 1941–1944*. Riga: Historical Institute of Latvia, 1996.
16. Gerner, K., Hedlund, S. *The Baltic States and the End of the Soviet Empire*. London: Routledge, 1993.
17. Gruber, S. *Vanished Traces: The Holocaust in Lithuania*. Jerusalem: Yad Vashem, 2018.
18. Hackmann, J., Lehti, M. (eds.) *Contested and Shared Places of Memory: History and Politics in North Eastern Europe*. London: Routledge, 2010.
19. Hiden, J., Salmon, P. *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century*. London: Routledge, 1994.
20. Hroch, M. *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
21. Ilves, T. H. *Becoming European: Writings and Speeches 1999–2009*. Tallinn: Varrak, 2010.
22. Kasekamp A. *Historia państw bałtyckich*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2013.
23. Kelertas, V. (ed.) *Baltic Postcolonialism*. Amsterdam: Rodopi, 2006.
24. Kelley, J. *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*. Princeton: Princeton University Press, 2004.
25. Kiaupa Z. *The History of Lithuania*. Vilnius: Baltos Lankos Publishing House, 2005.
26. Krickus, R. J. *Showdown: The Lithuanian Rebellion and the Breakup of the Soviet Empire*. Washington: Brassey's, 1997.
27. Laar, M. *Estonia: Little Country That Could*. London: Centre for Research into Post-Communist Economies, 2002.
28. Laar, M. *War in the Woods: Estonia's Struggle for Survival, 1944–1956*. Washington: Compass Press, 1992.

29. Lane, T. Lithuania: Stepping Westward. London: Routledge, 2001.
30. Lieven, A. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. New Haven; London: Yale University Press, 1993.
31. Mälksoo, M. The Politics of Becoming European: A Study of Polish and Baltic Post-Cold War Security Imaginaries. London: Routledge, 2010.
32. Norgaard, O. et al. The Baltic States After Independence. Cheltenham: Edward Elgar, 1996.
33. Onken, E.-C. The Baltic States and Moscow's 1989 Decisions on the Molotov-Ribbentrop Pact. *Europe-Asia Studies*. 2007. Vol. 59, No. 1.
34. Pabriks, A., Purs, A. Latvia: The Challenges of Change. London: Routledge, 2001.
35. Pettai, E.-C., Pettai, V. Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
36. Plakans, A. The Latvians: A Short History. Stanford: Hoover Institution Press, 1995.
37. Purs, A. Baltic Facades: Estonia, Latvia and Lithuania since 1945. London: Reaktion Books, 2012.
38. Raun, T. U. Estonia and the Estonians. 2nd ed. Stanford: Hoover Institution Press, 2001.
39. Rein Taagepera. Estonia: Return to Independence. Boulder, CO: Westview Press, 1993.
40. Rontoyanni, C. So Far, So Good? Russia and the CFSP. *International Affairs*. 2002. Vol. 78, No. 4.
41. Senn, A. E. Lithuania Awakening. Berkeley: University of California Press, 1990.
42. Skultans, V. The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia. London: Routledge, 1998.
43. Smith, D. J. et al. The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania. London: Routledge, 2002.

44. Strods, H., Kott, M. The File on Operation 'Priboi': A Re-Assessment of the Mass Deportations of 1949. *Journal of Baltic Studies*. 2002. Vol. 33, No. 1.
45. Subrenat J.J. *Estonia: identity and independence*. Amsterdam: Rodopi, 2004.
46. Taagepera, R. *Estonia: Return to Independence*. Boulder: Westview Press, 1993.
47. Taagepera, R. *The Finno-Ugric Republics and the Russian State*. New York: Routledge, 1999.
48. Talvar H. The Foreign Policy of Estonia, 1920-1939. *Periodika*, 1992.
49. The Occupation of Latvia, 1940–1991: Documents. / Ed. by Uldis Neiburgs. Riga: National Archives of Latvia, 2010.
50. Toivo M. *Historical Dictionary of Estonia*. Scarecrow Press, 2004.
51. Vardys, V. S., Sedaitis, J. B. *Lithuania: The Rebel Nation*. Boulder: Westview Press, 1997.
52. Viires, A. et al. (eds.) *Estonian Folk Culture*. Tallinn: Estonian Encyclopaedia Publishers, 2008.
53. Weiss-Wendt, A. *Murder Without Hatred: Estonians and the Holocaust*. Syracuse: Syracuse University Press, 2009.

Інтернет-ресурси

1. Estonian History Museum / Eesti Ajaloomuuseum: <https://www.ajaloomuuseum.ee> – офіційний сайт Естонського історичного музею.
2. Estonian Memory Institute / Memento: <https://www.memento.ee> – документи про радянські репресії в Естонії.
3. Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania: <https://www.genocid.lt> – архіви та дослідження злочинів окупаційних режимів.
4. Latvijas enciklopēdija / Encyclopedia of Latvia online: <https://www.enciklopedija.lv> – довідкові статті латвійською мовою.
5. Lithuanian Institute of History: <https://www.istorija.lt> – наукові публікації та проекти.

6. National Library of Latvia / Latvijas Nacionālā bibliotēka: <https://www.lnb.lv> – цифрові архіви та бібліотечні ресурси.

ЗРАЗОК ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТА

ЗРАЗОК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Історичний факультет
Спеціальність: В9 Історія та археологія ОР «Бакалавр» 4 курс
Освітня програма: Східноєвропейські історичні студії
Навчальна дисципліна: «Державотворчі процеси в країнах Балтії ХХ ст.»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 9

1. Особливості адміністративного устрою Литви, Латвії та Естонії у складі Російської імперії.
2. Юридичне оформлення незалежності Литви (березень 1990 – вересень 1991): міжнародне визнання.

Затверджено на засіданні кафедри *історії Центральної та Східної Європи*
Протокол № 7 від 22 квітня 2026 р.

Завідувачка кафедри: _____ доц. Ірина МАЛАЦАЙ
(підпис)

Екзаменатори: _____ доц. Андрій РУККАС
(підпис)